

osim one koju im države mogu ili uspiju nametnuti (str. 118–122). Države još uvijek mogu donositi zakone koji sprječavaju nastanak monopola ili razbijaju postojeće monopole, čime se država pokazuje zaštitnicom tržišta i ekonomskoga razvoja, a time je uloga države u suzbijanju siromaštva imponantna čak i kada ostaje implicitnom. Buzar također skreće pozornost na nove, netradicionalne, oblike pomoći, u koje spadaju globalni fondovi i filantropske zaklade, pomoć Saudijske Arabije, Kuvajta, Brazila, Južnoafričke Republike i Kine (str. 120–121). Važnost tih promjena signalizira promijenjeni odnos između razvijenih zemalja pošiljateljica pomoći i primateljica. Upravljanje globalnim siromaštvom, zaključuje Buzar, ponovno je postalo oružjem države moći novih prethodno spomenutih velikih sila, čime one žele ojačati svoj utjecaj kako u zemljama primateljicama pomoći tako i na međunarodnoj sceni.

Posljednji prilog *Realizam, postrealizam i klimatske promjene* Damira Mladića (str. 123–169) u prvi plan stavlja inače drugorazredna ekološka pitanja, o kojima se do sada realisti nisu pretjerano očitivali. Ekološki realizam, kao dio postrealističkoga narativa, kao središnju točku programa nacionalnoga interesa, uvodi borbu protiv ekoloških problema. Mladić dobro primjećuje kako pitanja sigurnosti i dalje ostaju središnjom preokupacijom država, a rastući ekološki problemi doživljavaju se tek sporadično ili više kao iznimke. Upravo na pitanju klimatskih promjena vidi se zastarjelost, odnosno neadekvatnost realističkoga pristupa u kojem se države mogu osloniti same na sebe. Tu se (kao i kod pandemija) traži kooperacija svih i tu se možda najbolje vidi doprinos i važnost postrealističkoga pristupa. Mladić problemu realizma i klimatskih promjena pristupa razmatrajući tri teme: 1. realistički i postrealistički pristup

klimatskim promjenama; 2. ekološki realizam; 3. slučaj Arktik, koji daje gotovo pa proročanski naslutiti kakvo se ponašanje može očekivati od velikih sila u slučaju drastičnih posljedica klimatskih promjena (str. 127). Na primjeru Arktika, ističe Mladić, vidi se još uvijek dominacija i rigidnost realističkoga pristupa: sve velike sile deklarativno ističu brigu za ekologiju, ali praktično napore ulažu u iskorištavanje posljedica otapanja leda i u strateško pozicioniranje na Arktiku (str. 168). Realizam nije, kako zaključuje Mladić, formula za sprječavanje klimatskih promjena, nego formula za snalaženje u zatečenim okolnostima neovisno je li ih ili nije uzrokovao čovjek.

Knjigom *Finis Africae: Realističke perspektive globalnog upravljanja* autori su progovorili o onim pitanjima koja u realizmu ostaju po strani ili nisu u fokusu užega razmatranja. Realistička perspektiva ne može unutar sebe akomodirati nove globalne fenomene (pandemije, ekološka pitanja). Ona se mora vratiti natrag ka klasičnomu realizmu kako bi napravila korak naprijed prema postrealističkoj perspektivi unutar koje ta pitanja postaju od središnje važnosti.

Maroje Višić

Artur Rafaelovič Bagdasarov, *Armeniska Katolička Crkva: Kratki pregled*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2021.

Artur R. Bagdasarov hrvatskoj je javnosti najpoznatiji kao filolog usmjeren na pitanja o suvremenoj hrvatskoj jezičnoj normi. Godine 2020. objavio je u Moskvi na hrvatskom jeziku knjigu *Hrvatski jezik: Pogled iz Rusije*, a ove je godine objavio svoj dopunjeni hrvatsko–ruski rječnik. U tjednom kontinuitetu možemo čitati njegove znanstvene i popularno–znanstvene članke u hrvatskim stručnim publikacijama i na mrežnim stranicama. Po tom on je

zasigurno najproduktivniji inozemni filolog kroatist. Osim toga, ustrajan je u približavanju armenske kulture, stare i novije, hrvatskoj javnosti, o čemu je na hrvatskom objavio nekoliko knjiga: *Armenija — domovina svetoga Vlaha* (2015.), *Armenske poslovice* (2016.), *Armenija — Noina zemlja: Kultura i povijest* (2018.). Upravo je na to usmjerena i njegova nova knjiga na hrvatskom jeziku *Armenska Katolička Crkva*.

Knjigu je za tisak uredio Petar Marija Radelj, autor uvodnika *Samosvojna Crkva ili obred unutar jedincate Crkve* (str. 7–12), u kojem vrlo informativno a sažeto objašnjava liturgijske osobitosti Armenokatoličke crkve, a potom daje tablični prikaz predaja, obreda i Crkava kršćanskoga istoka te prijevod prinosa, posvete i pretvorbe iz misnoga kanona sv. Atanazija Velikoga. Autor Artur R. Bagdasarov knjigu je započeo *Proslavom* i uvodnim poglavljem *Armenija i Armenici* (str. 13–24), što je kratak pregled armenske povijesti od početaka do danas. Potom slijede tri cjeline: *Armenska Katolička Crkva*, *Armenokatoličke crkve* i *Velikodostojnici Armenske Katoličke Crkve*.

U prvom poglavlju *Armenska Katolička Crkva* (str. 25–69) opisuje začetke Armenokatoličke crkve, koja svoje izvorište ima u duhovnoj misiji apostola Tadeja i Bartolomeja, prvih navjestitelja kršćanstva u Armeniji. Ovdje čitamo o armenskim svetcima Grguru Prosvjetitelju (3.–4. st.), utemeljitelju i prvom poglavaru Armenske crkve, i Mesropu Maštoću, tvorcu armenskoga pisma, te sveticama Hripsime, Gajane i Šušanik, o kojima podatci na hrvatskom jeziku nisu lako dostupni. Nadalje, saznajemo kakav je ustroj te Crkve, obredna pravila, ali i sadašnje njezino stanje u Armeniji i svijetu.

U drugom poglavlju *Armenokatoličke crkve* (str. 70–103) opisane su najbitnije armenske katoličke crkvene građevine: katedrala Uznesenja Presve-

te Djevice Marije u Lavovu, crkva sv. Petrosa i Pogosa u Černovcima, crkva sv. Nikole iz Tolentina u Rimu, crkva Svetoga Križa u Veneciji, crkva sv. Grgura Prosvjetitelja u Novom Sadu koju su 1963. srušili komunisti, samostan Zmmar (ili Bzommar) u Libanonu. Na kraju poglavlja opisana je lijepa predaja o kralju Abgaru i jednom od najstarijih naslikanih prikaza Isusa Krista.

U trećem poglavlju *Velikodostojnici Armenske Katoličke Crkve* (str. 103–133) donosi životopise važnih Armenaca, od kojih o mnogima u hrvatskoj literaturi nema dostatnih podataka, primjerice armenokatolički patrijarsi Abraham Petar I. (Avram Bedros I.), Grgur Petar XV., Nerses Petar XIX. i Grgur Petar XX. Doznajemo također da svi armenokatolički patrijarsi svojem imenu dodaju ime Petar, tj. izvorno Bedros. Iz armenskoga naroda potječe i jedan crkveni naučitelj Katoličke crkve: teolog, filozof i pjesnik sv. Grgur iz Nareka (10.–11. st.). Važne su povijesne osobe Armenokatoličke crkve u 13. i 14. st. Ivan iz Corcore (Hovhannēs Erznkats) i Ivan iz Krna. Armenac je također isusovac Grgur Pyram (polj. Piramowicz), koji je zbog svojega djelovanja osobito cijenjen u Poljskoj. Spomenuti su i drugi utjecajni Armenici.

Pred kraj knjige opisana su bezuspješna nastojanja Svete Stolici da spriječi genocid nad Armencima koji je od 24. travnja 1915. pa sve do 1923. počinila Turska. Posljednje podpoglavlje posvećeno je hrvatsko–armenskim crkvenim dodirima. Knjiga ima oko 140 slikovnih priloga u boji koji živo prenose duh armenske tradicije. Također sadržava iscrpne sažetke na armenskom, engleskom, francuskom, ruskom i talijanskom jeziku. Popis literature omogućava čitatelju daljnje istraživanje pojedinih tema iz knjige.

Nakon radova Kamila Dočkala, koji je sredinom 20. stoljeća prvi detaljno približio armensku crkvenu povijest hr-

vatskoj javnosti, danas imamo modernu monografiju o Armenokatoličkoj crkvi iz pera Artura R. Bagdasarova, izvornoga znalca, koji je uz to i vrstan poznavatelj hrvatskoga nasljeđa i jezika.

Ivana Kresnik

Marko Matić, *Očenaš — Biser Evandjelja*. Zagreb: Udruga Radio Marija, 2019.

Povodom zlatnoga jubileja svećeništva i 80. obljetnice života Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove objavio je 2018. godine knjigu p. Marka Matića *Očenaš — u sklopu biblijsko-teoloških ogleda*. Pater Matić poznati je teolog, profesor, propovjednik i voditelj duhovnih vježbi.

Udruga Radio Marija 2019. godine u znak zahvale dugogodišnjemu uredniku i voditelju emisije *Šimune, imam ti nešto reći* objavila je knjigu p. Marka Matića, pod naslovom *Očenaš — Biser Evandjelja*. Riječ je o prvom dijelu ranije objavljene knjige na 416 stranica, za koju s pravom možemo reći da je riječ o svojevrsnom udžbeniku za studente teologija *Očenaša*.

Prepoznajući važnost toga životnoga djela p. Matića, u kojem tumači kako je nastala molitva *Očenaš*, značenje pojedinih riječi koje se izgovaraju u toj molitvi, ovim izdanjem željelo se je svakomu čovjeku približiti smisao i važnost molitve *Očenaš*.

Uz predgovor Stjepana Fridla, u knjizi je sadržan prikaz autorove strukture *Očenaša*, temeljen na literaturi relevantnih svjetskih i domaćih autora na 157 stranica džepnoga izdanja. Kao završno promišljanje donosi se zaključak biskupa Ratka Perića pod naslovom *Očenaš — jezgra Evandjelja*. Iako je riječ o skraćenom izdanju, za razliku od prvoga iz 2018. ono je i dalje kompetentno tumačenje, kontekstualno, ambijentalno i vremensko, a iznad svega svetopisamski vjerno i teološki studiozno.

Kako to i sam naslov sugerira *Očenaš — Biser Evandjelja*, sadržaj ovih promišljanja temelji se na navodima iz samoga Evandjelja. U svojem predgovoru p. Fridl uvodi čitatelja i današnjega molitelja u razmatranje riječima: “Bez molitve čovjek ne otkriva pravu istinu, ne otkriva sebe. Netko je lijepo rekao: ‘Čovjek ne živi zato da bi izgovarao molitve, nego moli da bi mogao živjeti.’ *Očenaš* je molitva koju je sam Gospodin darovao svojim učenicima kao odgovor na njihovu molbu: ‘Nauči nas moliti.’” Sve su naše molitve u biti sadržane u toj molitvi, navodi autor predgovora.

Pri završetku svojih razmatranja o *Očenašu* p. Matić donosi i podatak kako je u petom stoljeću, kad su Vandali napali Rim, Crkva u vrijeme pape Leona Velikoga (440.–461.) dodala “jezgri iz Evandjelja” poseban dio koji glasi: “Izbavi nas, molimo, Gospodine, od svih zala, daj milostivo mir u naše dane, da s pomoću tvoga milosrđa budemo svagda i slobodni od grijeha i sigurni od sviju nereda; čekajući blaženu nadu, dolazak Spasitelja našega Isusa Krista.” Tim dodatkom Molitvi Gospodnjoj, Crkva u ime cijeloga čovječanstva i za cijelo čovječanstvo moli Oca nebeskoga da ne dopusti da upadnemo u zlo bilo koje vrste, nego što više da nas izbavi od svakoga zla i da nas obdari svojim mirom kako bismo u nadi mogli iščekivati ponovni dolazak Gospodina našega Isusa Krista u slavi. Svatko tko će čitati ove retke ima neka svoja iskustva svakodnevnih izazova zala, i posve je jasno koliko je važan taj dio promišljene i duboke kontemplacije.

Na koncu zaključimo riječima biskupa Ratka Perića: “Ako je svatko Božji original, a jest, onda svatko ima svoj *Očenaš*, onaj životni, doživljeni, spasonosni, zapravo zajednički! Ovo je Matićev *Očenaš*... Nije ga autor sastavio da mu se divimo pameti i peru, nego da se pobožnije Bogu molimo!”

Petar Bilobrk